

ПРОБЛЕМИ УКЛАДАННЯ НАВЧАЛЬНИХ ПРОГРАМ З УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЯК ІНОЗЕМНОЇ

Лариса Селіверстова

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

Досліджено проблему укладання навчальних програм з української мови основного курсу навчання іноземних студентів вищих навчальних закладів України. У зв'язку з оновленням системи освіти змінюються її пріоритети. Навчальна програма – найважливіший складник системи освіти. Проаналізовано методологічні основи створення навчальних програм, які мають спиратися на сучасні потреби міжнародного суспільства.

Ключові слова: система освіти, навчальна програма, Болонський процес, фахоцентризм, міжпредметна координація.

Сучасна система освіти перебуває в процесі оновлення і змін. Освіта стає доступною для людей будь-якого віку та національності. Виробляються нові форми освіти, створюються медіаресурси для їхнього забезпечення. На шляху таких перетворень головною проблемою стає створення навчальних програм з дисциплін спеціалізацій з увагою на різні форми і етапи навчання. Навчальна програма – це нормативний документ, який спрямовує діяльність викладача й студента, а також визначає діяльність авторів підручників.

Відомо, що іноземні студенти, які навчаються в українських вищих навчальних закладах східних регіонів України, сьогодні поки що змушені здобувати освіту російською мовою. Але перехід на українську мову навчання повільно відбувається. Перед викладачами постає проблема створення навчальних програм з української мови для іноземних студентів різних факультетів та спеціальностей з першого до останнього курсу.

Якість освіти безпосередньо залежить від навчальних програм. На методологічному семінарі „Проблеми якості освіти: теоретичні і практичні аспекти” (2007) В.Г. Кремень зазначив, що серед багатьох проблем сучасного навчального процесу виділяється неповна відповідність базових знань, відображених у програмах і підручниках, сучасним досягненням науки, тому створення нових навчальних програм і підручників, спричинене переходом до нового змісту, мусить усунути ці вади. Такий перехід має привести до оновленого, сучасного типу освіти та розумінням її якості, що відповідає часові [4: 6].

Зрозуміло, навчання не слід механічно поділяти на цикли. Програма має стати провідною стежкою в навчанні, а не самим предметом навчання. Висувається теза про те, що для студентів гуманітарного профілю навчання потрібна одна навчальна програма, а для негуманітарного – інша. Теоретично можна створити такі навчальні програми, але практично вони будуть недієздатними.

Освіта спрямована на підготовку випускника до активної участі в суспільному житті. ”Роль вищої освіти для загального соціального й економічного розвитку ми ба-

чимо в необхідності забезпечити реагування вищої освіти на зміну потреб і очікувань суспільства” [2: 85].

Аналіз науково-методичної літератури показує, що проблеми змін і перетворень системи освіти в Україні, напрями і принципи її реформування висвітлені недостатньо. Найактивніше науковці-освітяни обговорюють Болонський процес і кредитно-модульну систему. Сучасна система освіти в Україні під впливом політичних, економічних, культурних змін, вимог швидкого реагування на потреби суспільства має вчасно орієнтуватися у всесвітньому просторі та ставити адекватні мету й завдання. Найсуттєвішою ланкою тут є навчальні програми. Провідні фахівці-філологи по-різному підходять до вирішення цієї проблеми. Так, виконавши дослідження у формі анкетування іноземних студентів, харківські викладачі дійшли висновку, що „протягом навчання в університеті іноземні студенти найбільш значущою для себе вважають навчально-професійну сферу спілкування та види мовленнєвої діяльності, що входять до цієї сфери. Однак у типових програмах навчально-професійній сфері відводиться провідна роль лише на першому курсі” [1: 7].

Викладання мови має бути послідовним і практичним. В опануванні навчальної дисципліни мусить бути передусім практична мета. „Мета навчання мови належить до базисних категорій системи навчання. Визначена заздалегідь запланованими результатами навчальної діяльності мета навчання формується під впливом середовища й впливає на вибір змісту, форм, методів і засобів навчання. Мета навчання – це відображення об’єктивних потреб суспільства у володінні його членами іноземними мовами в певний історичний період його розвитку” [6: 121]. Вирішальним чинником сучасного суспільства стає людина, здатна діяти на основі здобутих знань та їх практичного використання. Отже, перед фахівцями стоїть завдання – побудувати навчальну програму за принципом фахоцентризму. У сучасних умовах дедалі очевиднішим є той факт, що смислом і основним показником прогресу в певній сфері діяльності є розвиток кожного окремого фаху на основі його економічної спроможності в суспільстві. Тому найголовнішим є принцип фахоцентризму, тобто посилення уваги до конкретної спеціальності. Це важливо на всіх етапах навчання – від підготовчого до останнього курсу основного етапу навчання, а також завершального та післядипломної освіти. Потрібно максимально наблизити конкретну змістову сутність фахових дисциплін до змістового наповнення навчальної програми з української мови й укладених відповідно до неї підручників.

Сьогодні програми мають мінімальний зв’язок з навчальним матеріалом дисциплін різних спеціальностей і побудовані лише на лінгвістичній основі. На наш погляд, створення навчальних програм потребує кардинальних змін.

На жаль, сучасні програми з української мови відірвані від потреб іноземних студентів і не забезпечують повною мірою вимог координації необхідного для навчання мовного й мовленнєвого фахового матеріалу. Однією з причин такого становища можна вважати двомовність навчання (російська й українська мови) у вищих східних областей України. За бажанням викладачі на тому самому факультеті використовують українську або російську мови.

Відомо, що іноземні студенти, закінчивши підготовче відділення, навчаються на основному факультеті в одній групі з українськими студентами. Однак перед іноземцями постає проблема – вивчати мову фахових предметів. Зважаючи на це, думаємо,

слід увести мовні норми в міжпредметній координації. Іноземний студент має право здобувати освіту в Україні з урахуванням його майбутніх планів. Якщо його майбутній фах пов'язаний із роботою в Україні, він має обов'язково навчатися українською мовою, якщо ні, – російською або англійською.

На підготовчих факультетах ведуть певну роботу з наукового стилю мовлення. Це допомагає іноземним студентам опанувати фахову термінологію на першому етапі вивчення іноземної мови. З підготовчих відділень студенти вступають на різні факультети, де продовжують навчання за різними спеціальностями. Їх об'єднує один предмет – „Українська мова”.

Розгляньмо передумови, що вимагають створення кредитно-модульної навчальної програми з української мови для іноземних студентів стосовно конкретної спеціальності. Іноземний студент підготовчого факультету має насамперед отримати чітку інформацію щодо вибору спеціальності й відповідної програми навчання в повному обсязі, складником якої є програма з української мови. Якщо порівняти програми спеціальностей „Журналістика” й „Фізика”, то побачимо різну кількість годин, призначених для вивчення української мови. Отже, і навчальні предмети, і мета, і критерії оцінювання знань мовного курсу будуть різними.

Нагадаємо, що існує декілька поглядів на проблему навчальних програм з мови. Наприклад, розрізняють кілька підходів до вивчення граматичного матеріалу: функціонально-семантичний, комунікативно-семантичний, логіко-граматичний (системно-структурний). На основі цих принципів сформовано чинні сьогодні навчальні програми й підручники. Кожен із принципів має свої переваги й недоліки, які науковці обговорюють на конференціях, шукаючи оптимальних способів подання навчального матеріалу й формування відповідних умінь та навичок. Відкритим залишається питання змістового наповнення навчальних програм і підручників попри те, що вже є спроби укладання посібників для певного профілю навчання [3].

Перед викладачами стоїть завдання створити кредитно-модульні навчальні програми з української мови як іноземної для студентів конкретного фаху. Визначальною є практична цінність для студента знань з української мови для здобуття обраної спеціальності. Теоретичну основу різних предметів, що входять у підготовку іноземного студента до майбутнього фаху, треба формувати в комплексі його мовних і мовленнєвих практичних знань і навичок. Тобто предмет „Українська мова” має забезпечити іноземного студента лінгвістичними знаннями, необхідними для опанування фахових предметів, збагачення знань через читання наукової літератури, а також передбачити формування комунікативних навичок для задоволення соціальних і громадських потреб.

Отже, філологи, які укладають програму мовного курсу окремої спеціальності, мусять зробити аналіз усіх предметів, які вивчають студенти-іноземці (з першого до останнього курсу), і на цій основі встановити особливості вивчення української мови. У кожному підручнику потрібно виділити склад активної лексики, морфологічні та синтаксичні особливості мови фаху. Наприклад, щоб сформувати дієздатну кредитно-модульну навчальну програму для іноземних студентів-журналістів, викладач української мови як іноземної має переглянути й проаналізувати навчальний матеріал таких курсів, як „Українська мова: фонетика, орфоепія”, „Українська давня література”, „Теорія літератури”, „Основи журналістики”, „Теорія та методика журналістської творчості”, „Філософія”, „Історія України”. Кожен із них стане лексичною, словотвір-

ною, морфологічною, синтаксичною, комунікативною основою програми й підручника з української мови як іноземної.

Зрозуміло, що до програми потрібен такий підручник, з яким цікаво було б працювати іноземцям. Інформація, закладена в підручнику, мусить мати зв'язок не лише з іншими навчальними дисциплінами, а й з майбутньою професією. Необхідною умовою успішного навчання є його безперервний зв'язок з обраною спеціальністю, що має відчувати студент з першого до останнього курсу.

Оснoваний на принципах розвивальної освіти та особистісно орієнтованого навчання системний і компетентнісний підхід до питання засвоєння й систематизації знань з української мови іноземних студентів має низку проблем, зокрема, засвоєння більшістю студентів навчального матеріалу з мови як набору окремих фактів і способів діяльності; відсутність системності в оцінці якості знань – від елементарного до високого рівня володіння мовою; нерозвиненість умінь виділяти суттєві ознаки понять, підводити об'єкт під поняття, знаходити зв'язки між елементами системи знань, переносити засвоєні способи діяльності на розв'язування проблемних ситуацій, поданих із використанням термінології споріднених галузей знань.

Навчальна програма є складником освітньої системи. Дослідник С.І. Операйло визначає освітню систему як „сукупність елементів мети освіти, її змісту, форм і методів, викладачів і тих, хто навчається, освітнього процесу, результату освіти, коли завдяки зв'язкам між ними виникає ціле і той, хто навчається, може опанувати знання, вміння й навички, накопичені в культурі” [5: 63]. Автор називає принципи, що характеризують „ідеальну освітню систему”, образ якої має бути орієнтиром для аналізу й планування змін конкретних освітніх систем, складником якої є навчальні програми:

- принцип спрямованості освіти на розвиток особистості студентів як суб'єктів творчої професійної діяльності;
- принцип активності навчання, який означає, що освітній процес треба планувати так, щоб залучати до нього студентів як суб'єктів навчальної діяльності;
- принцип мінімізації репродуктивних форм навчання;
- принцип розгортання змісту освіти від загального до конкретного;
- принцип діяльнісного структурування змісту освіти, тобто його структурування за завданнями освоюваної діяльності;
- принцип проблемності навчання;
- принцип оптимального поєднання індивідуальних і групових форм роботи з перевагою форм спільної діяльності;
- принцип оптимального поєднання зовнішнього контролю й оцінки зі самоконтролем і самооцінкою [5: 68–69].

Для вирішення проблем стосовно навчальної програми з української мови як іноземної зупинімося на принципі розгортання змісту від загального до конкретного. Обравши певну спеціальність, студент має право ознайомитися з переліком обов'язкових предметів, які буде вивчати на кожному курсі, а також із навчальними програмами до цих предметів, якими має керуватися в навчанні. Отже, навчальні програми мусять мати змістовний зв'язок між курсовою і предметною підготовкою. Розроблення та наукове обґрунтування навчальних програм з української мови за кредитно-модульною системою з конкретної спеціальності – це один із засобів форму-

вання у свідомості іноземних студентів системи мовних і мовленнєвих знань, а також передумова розв'язання зазначених труднощів. Кредитно-модульна система дає можливість поєднати групові та індивідуальні форми навчання, систематизувати знання відповідно до розробленої навчальної програми конкретної спеціальності, що сприяє оптимізації засвоєння змісту мовної освіти і створенню цілісного освітнього простору, в якому чітко простежуються зв'язки мови з іншими предметами.

Застосування такої навчальної програми сприятиме виробленню умінь визначати властивості мовних об'єктів, встановлювати співвідношення між обсягом і змістом понять, виявляти зв'язки в системі мовних понять, класифікувати та систематизувати елементи навчання.

Успішне оволодіння іноземними студентами курсу української мови у вищій школі (початковий, середній, достатній, високий рівні володіння) потребує спеціальної й цілеспрямованої роботи викладача, спрямованої на систематизацію знань, закріплення та розвиток умінь і навичок, сформованих у межах модуля (курсу), забезпечення наступності у визначених рівнях володіння мовою.

Навчання за кредитно-модульною системою дає змогу іноземним студентам глибоко усвідомити зв'язки між мовними елементами попереднього рівня володіння мовою й новими поняттями, відчутти цілісність мовного курсу вищої школи як системно об'єднання взаємопов'язаних частин.

Цілеспрямоване, систематизоване відповідно до особливостей конкретної спеціальності навчання сприяє кращому усвідомленню й запам'ятовуванню навчального матеріалу, розкриває доцільність його систематизації за кредитно-модульною системою як одного з методів фахової пізнавальної діяльності. Програмна основа засвоєння знань і способів діяльності дає змогу поєднати навчальну діяльність з її результатами, що створює позитивну мотивацію вивчення мови.

Робота викладача, спрямована на рівневу систематизацію знань іноземних студентів у процесі навчання української мови за кредитно-модульною навчальною програмою, має такі етапи:

- 1) тематичне планування, в якому передбачають відповідну кількість годин, призначених для систематизації та узагальнення знань; формулюють мету навчання; диференціюють рівні засвоєння мовного матеріалу; створюють контрольні завдання для діагностики досягнення мети; дидактичні матеріали для самостійної роботи студентів;
- 2) орієнтація в освітньому просторі; обґрунтування необхідності досягнення мети навчання, роз'яснення критеріїв і механізмів контролю й оцінювання відповідно до рівнів володіння мовним матеріалом;
- 3) активне застосування комп'ютерних програм: розв'язування завдань, перетворення навчального матеріалу з однієї форми вираження в іншу: зі словесної – у форму блок-схем, організаційних діаграм.

Кредитно-модульна система допомагає аналізувати (виділяти частини з цілого і встановлювати взаємозв'язки між ними); синтезувати (об'єднувати, комбінувати матеріал для отримання поставленої мети); оцінювати значення навчального мовного матеріалу для досягнення кінцевої мети.

Упровадження нових навчальних програм з української мови для іноземних студентів вищих навчальних закладів України є і потребою, і вимогою, і завданням, і

об'єктивною реальністю. Їхнє створення пояснюємо потребою сучасних держав, які довіряють українській системі освіти, мати висококваліфікованих фахівців із високим рівнем культури, мобільних, здатних творити і швидко призвичаюватися до соціальних змін. Сучасні фахівці, підготовлені в українських вишах, мають уміти застосовувати свої знання в будь-якій країні, знати інноваційні технології. Українська мова стає на цьому шляху засобом здобуття й передавання сучасних знань. Отже, нагальне завдання філологів – формувати мовний ресурс окремих спеціальностей на кожен рік навчання з метою укладання змістового матеріалу навчальних програм і підручників з української мови як іноземної для відповідних спеціальностей і курсів.

1. *Алексєєнко Т.М., Тростинська О.М., Чистякова А.Б.* Напрямки розробки програми з російської мови для іноземних студентів, які навчаються у вищих навчальних закладах України // Викладання мов у вищих навчальних закладах освіти на сучасному етапі. Міжпредметні зв'язки: Зб. наук. праць. – Вип. 9. – Х., 2005. – С. 6–12.
2. Болонский процес. Основовологающие материалы: Пер. с англ. / Сост. А.К. Бурцев, В.А. Звонова. – М., 2006.
3. *Кравченко В.М., Копылова Е.В.* Учебное пособие по грамматике русского языка для иностранных студентов II курса экономического факультета. – Х., 1992.
4. *Кремень В.Г.* Якісна освіта в контексті загальноцивілізаційних змін // Педагогіка і психологія. Вісник АПН України. – К., 2007. – № 2 (55). – С. 5–18.
5. *Операйло С.І.* До концепції освітньої системи педагогічних університетів // Педагогіка і психологія. Вісник АПН України. – К., 2006. – № 4 (53). – С. 63–70.
6. *Методика преподавания русского языка как иностранного: Учеб. пособие для вузов / А.Н. Щукин.* – М., 2003.

MATTERS RELATED TO THE CREATION OF AN INSTRUCTIONAL PROGRAM OF UKRAINIAN AS A FOREIGN LANGUAGE

Larysa Seliverstova

V.N. Karazin National University of Kharkiv

This article investigates the undertaking of creating a basic Ukrainian language study program for foreign students of higher institutions. As the education system changes, so do the priorities of such a program. The educational program is the most important constituting part of the educational system. This article analyzes the methodological foundations for the creation of educational programs, which need to be based on the current needs of the international community.

Key words: system of education, educational program, Bolonskiy process, speciality centrism, inter-subject coordination.